

ČASOPIS ZA KULTURU HRVATSKOGA KNJIŽEVNOG JEZIKA
IZDAJE HRVATSKO FILOLOŠKO DRUŠTVO
GOD. 55., BR. 3., 81. – 120., ZAGREB, lipanj 2008.

Hrvatski se jezik voli znanjem.

MATKO LAGINJA I HRVATSKI JEZIK U ISTRI

Ivan Zoričić

U dosta opsežnoj literaturi o životu i radu Matka Laginje¹ prikazana su gotovo sva područja njegova rada. Tamo se navodi da je Laginja bio pravnik, upravni službenik, odvjetnik, urednik, novinar, tiskar, književnik, pravni povjesnik, glumac, režiser, gospodarstvenik, parlamentarni zastupnik, skupljač narodnoga blaga, hrvatski ban.² Ipak, znatnije se isticao na trima područjima: kao političar, književnik i pisac pravnih spisa.

Najbolje je istraženo prvo područje, ono o Laginji kao političkom prvaku u tadašnjem vremenu, na kojem je on ustrajno radio praktično od mladih dana pa sve do duboko u starost, a na druga dva područja proučavatelji su se osvrtni onoliko koliko su u svezi s prvim. Otuda je i prilaz Laginji s jezične strane ostao u sjeni,³

¹ U knjizi M. Strčić i P. Strčića: Hrvatski istarski trolist, Laginja, Mandić, Spinčić, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 1996., nalazi se na str. 50. najuži popis literature o Matku Laginji na kome su 124 naslova.

² Isto, str. 25.

³ Izuzetkom je rad I. Lukežić: Čakavština u Basnama i komediji Šilo za ognjilo Matka Laginje, Zbornik Ivan Matetić Ronjgov, sv. V. 1996. – 1997., str. 123. – 135.

često sveden na nekoliko zanimljivosti iz njegova života, kakva je ona o govoru na hrvatskom jeziku 21. kolovoza 1883. usred talijanaško-talijanske porečke sabornice. Tada je Laginja zatražio riječ, izišao za govornicu i započeo svoje izlaganje na talijanskome, da bi odmah zatim nastavio na hrvatskom jeziku, što je u ono vrijeme za većinu sabornika bilo nezamislivo. U sabornici se smjesta digla velika graja, čuli su se povici, većim dijelom podrugljivi i uvredljivi, pa je zasjedanje prekinuto. Glas o tome nabrzo se proširio po Poreču, na ulici se okupila skupina gnjevnih građana pred kojom je Laginja morao bježati i skrivati se. Sve se proćulo do Beća, čime se Laginja kao vješt odvjetnik kasnije služio u svojim političkim istupima.

Iako Laginja ne spada u jezikoslovce i nema ni jednoga cjelovita rada s toga područja, svejedno se povijest hrvatskoga jezika u Istri, napose ona izvanjska, od druge polovice devetnaestog stoljeća do završetka Prvoga svjetskog rata, ne da potpuno i valjano razumjeti bez njegovih prinosa.

Jezičnu stranu Laginjina rada možemo posvema osvjetliti uzimajući u obzir dvoje: prvo, onodobno stanje u hrvatskom jeziku uopće, a u Istri posebno i, drugo, Laginjin jezik, onakav kakav je ostao zasvjedoćen u njegovim tekstovima i kakav je izravno ocrtan u njegovim mislima o hrvatskom jeziku. Međutim, odmah valja reći da ovom drugom: Laginjinu jeziku u objavljenim književnim i drugim djelima, valja pristupiti s oprezom. Naime, i Laginjin su izvorni jezik, uostalom kao i jezik brojnih drugih hrvatskih književnika devetnaestoga stoljeća, priređivači i nakladnici mijenjali i prilagođivali jezičnim i pravopisnim normama svoga vremena. Evo za sada samo dviju potvrda. Laginja je u Trstu 1889. godine objavio raspravu o Kastvu, dajući joj naslov po onodobnim pravopisnim uzusima: *Kastav grad i občina*, što je u novije vrijeme, primjerice, u ediciji Istra kroz stoljeća, preinačeno: *Kastav grad i općina*. Isto tako rasprava o Kastavskom statutu prvotno je objavljena (u Zadru 1874. godine) pod naslovom *Primjetbe na Kastavski ustav*, da bi u idućim izdanjima prva riječ u naslovu bila promijenjena: *primjedbe*. I više od toga, u svim prvotnim izdanjima Laginjih književnih djela i rasprava nije provedena asimilacija pa nalazimo: *društvo, težki, iztok, podpis, uzto...* mjesto današnjega *društvo, teški, istok, potpis, usto...* Dakako, ni ispadanja suglasnika nije bilo u pismu pa je Laginja pisao samo: *obderžati, časno, otca, sudca, srdce...* a ne: *održati, časno, oca, suca, srce...* Dodaju li se tome još neka jezična obilježja o kojima će biti riječi kasnije, današnji bi čitatelj na taj način po prepravljenim izdanjima mogao zaključiti da je Laginja naš suvremenik.

U ovom radu osvrnut ću se samo na jezik njegovih književnih i povijesnopravnih djela.⁴

⁴ Usporedi Matko Laginja: Književna djela i rasprave, priredili Mirjana i Petar Strčić, Istra kroz stoljeća, knjiga 23., združeni nakladnici, Pula – Rijeka, 1983.

Dobro je poznato da je Matko Laginja prvi put istupio u javi život kao književnik, točnije kao pjesnik, kada je još kao riječki gimnazijalac 1869. godine objavio podužu deseteračku pjesmu pod nazivom Istranom u kalendaru Istran za 1870., u prvom glasilu na hrvatskom jeziku za istarske Hrvate što je tiskano u Trstu. Kasnije je ta pjesma u više navrata pretiskavana, jer – kako je već davno opaženo – „svojim tonom i tematikom trasira put gotovo cjelokupnoj kasnije nastaloj preporodnoj književnosti u Istri“.⁵

U vrijeme kad se javlja mladi Laginja, hrvatski jezik istom je na putu svoje stabilizacije. Minulo je doba zanosa ilirizmom, slavenskom uzajamnošću i ilirskim imenom, sve su se snage okupile oko novoštokavske osnovice, traju sporenja devetnaestostoljetnih filoloških škola oko nekoliko otvorenih pitanja, što će obilježiti cijelu drugu polovicu devetnaestog stoljeća, a u njoj i Laginjim jezik. U Rijeci su zamjetni odjeci jedne od tih škola, one koju je predvodio Fran Kurelac. Pa iako su u vrijeme kada se Laginja javlja, školske vlasti zagovarale rješenja zagrebačke filološke škole prema ilirskom pravopisu iz 1836., izvan nastave u javnim istupima pisci su sve češće pisali *ie, je* umjesto „rogatoga e“, samo *r* umjesto *er* i izostavljali su *h* u genitivu množine. Tim je tragom krenuo uglavnom i mladi Laginja.

Na drugoj strani u Istri toga vremena većina je življa nepismena, u svom materinskom jeziku čuva i prenosi jedino tradicije usmenoga narodnoga stvaralaštva, a od djela koja su vrlo popularna u narodu tu je Kačićev Razgovor ugodni i nada sve molitvenik Jurja Dobrile: Otče budi volja tvoja. Sam će Laginja u Istarskim pričicama, koje su objavljivane u Šenoinu Viencu 1879. i 1880. godine, stanje narodne svijesti u Istri opisati ovako:

„... a znadu li svi, da su Hrvati? Ne znaju, brate... U nekih samo krajevih narod je sviestan svoga Hrvatstva; u mojem zavičaju (Klana, napomena I. Z.) na pr. govore *kaj* (isticanje ovdje i dalje Laginjino). Oblik participa im je na *av, ev, iv*, ali recite im da ne govore hrvatski, čušnut će vas... Dalje pram Trstu u mnogih kajkavaca probuđena je dosta narodna sviest, nego na temelju ljubljanske škole; oni su *Slovenci*... Onaj dio Istre u trokutu Buzeta, Kopra i Poreča većinom spava... sada nisu ni Hrvati ni Talijani. Dolnju Istru naseljivali su po više puta Uskoci iz Dalmacije... Nu mnogo ćete naći ljudi, koji ne će reći, da su Hrvati, premda priznavaju, da hrvatski govore.“⁶

U takvom se ozračju javlja gimnazijalac Laginja. Rodio se u Klani na Kastavšćini, ponijevši iz roditeljskog doma, o čemu svjedoče i upravo spomenute njegove riječi, živu svijest o pripadnosti hrvatskom narodu i hrvatskom jeziku. Na to se dograđuje školovanje u hrvatskoj gimnaziji u Rijeci i presudan utjecaj njegova profesora Jelačića, pravaša i prijatelja rakovičkog urotnika V. Bacha.

⁵ Isto, str. 19.

⁶ Vienac, 4./1880., str. 56.

I dok su istarski preporoditelji starijeg naraštaja, među njima i J. Dobrila, bili naklonjeni „slovinskoj“⁷ i jugoslavenskoj ideji pod utjecajem J. J. Strossmayera, dotle pravaš Laginja u pjesmi Istranom odmah istupa s hrvatskim imenom, jasno govoreći o hrvatskim zemljama i hrvatskom jeziku ovako:

Ovo drugo kuda okom gledaš,
I odonud dokud si vidio,
Sve do Drine vode valovite,
Preko Save do Dunaja hladna,
I prek mora cijela Dalmacija;
Sve te zemlje jednoga su roda
Koj' govori jezikom hrvatskim,
Kojim nas je odhranila majka.

Od svih hrvatskih zemalja – nastavlja Laginja – jedino je „zemlja istrijanska“ jedna. U njoj je „teška prokletija“ jer „čeljad talijanska“ i „Njemčija stara“ „sve čine u tuđem jeziku“. Stoga on zaključuje:

A kad narod svog jezika nejma,
Onda narod svog obilježja nejma...

Značenje materinskog jezika kao temeljnoga nacionalnog obilježja utkano je u cijelu pjesmu. To je onda put kojim će Laginja ići do kraja života. Obilato je zasvjedočen i u brojnim javnim istupima i kasnijim djelima.

Kada je nabrzo u Trstu počeo izlaziti list Naša sloga, namijenjen ponajprije istarskom hrvatskom puku, Laginja se priključuje tom poduhvatu pa već u IV. i V. godištu Naše sloge (1873. i 1874.) objavljuje basne u stihovima, upravo onako kako su to činili i drugi onodobni pisci jer su držali da je ta književna vrsta zbog svoje izravne pouke veoma prikladna za puk. Ubrzo su basne 1876. godine tiskane u Kraljevici u zasebnoj knjižici s jasnom naznakom već u naslovu za koje su čitatelje napisane jer se zovu Basne prekrojene poglavito za hrvatski puk u Istri.

Namjena je bitno utjecala i na jezik u basnama. I dok je pjesma Istranom pisana onodobnom štokavštinom, Laginja u basnama poseže i za štokavskim i za čakavskim oblicima kako bi i jezično bio bliži svojim čitateljima na koje ponajprije pomišlja. Evo i nešto potvrda:

dizat ću se tik nad morem, jeda puku što pomorem; ni bele ni črne; zajde, najde, 'zet, lepih ovac, ljudi hote, ča su ga na 'zeli, gre u glavu, da biš volil, zač mi zeci put noge damo, peteh, dvajset...

⁷ Sjećajući se Frana Kurelca, Laginja u Istarskim pričicama, kada govori o Cresu i skupljačima narodnoga blaga, primjećuje: „Tko bi to mogao biti drugi negoli onaj stari pošteni sabirač pučkoga blaga, koji me toliko puta nemilo korio, kako sam samo vatren Hrvat, mjesto da budem „Slovinac“ kao on!“; Vienac, 7./1880., str. 106.

Neke su basne potpuno čakavske, kakva je, primjerice, i ona o lončiću i vaponiú. U njoj najprije dolazi kratka priča:

Sprave se zemljen lončić
I železni vaponiú
Da te skupa putovat
I srećicu si iskat.
Put je malo preveć grd
I na putu kamik trd.
Tu popikne se lončić
I hljusne na vaponiú.
Vaponiú je trdji bil,
Zemljen lonac se j' razbil.

Nakon toga slijedi pouka također na čakavskom: Ne žalujte za tovarom, poč mu beše svojim parom.

Laginji je takav postupak bio blizak jer je i njegov materinski bio čakavski,⁸ a znao je da je i Istra glavinom čakavska. Uostalom, Naša sloga je tijekom cijeloga svog izlaženja donosila priloge i na čakavskom narječju. Koliko je on vodio računa o tome da se jezično približi svojim čitateljima, pokazuju još neke pojedinosti. Kada je nekoliko godina kasnije napisao „igrokaz iz kastavske prošlosti u četiri čina“ dajući mu naslov Šilo za ognjilo posegnuo je, dabogme, za kastavskom čakavštinom. Ali njome govore u toj komediji samo domaći ljudi, dok se stranci služe svojim govorom: graničarski kapetan Vojvodić govori štokavštinom, a odnarođeni domaći sin Jovanin rabi samo talijanski. Književni su povjesničari utvrdili da je djelo prvi put

„izvedeno o pokladama, a prihvaćeno je s velikim oduševljenjem i izvedeno od tada mnogo puta po cijeloj Istri, u Kastvu i nakon Drugoga svjetskog rata.“⁹

Očito je ovdje čakavština Laginji poslužila da svojoj publici što zornije predoči kakvu opasnost predstavlja odnarođivanje i život pod tuđinskom vlašću, o čemu je, inače, svjedočio kad god mu se ukazala prilika za to.

Objavljujući 1889. godine u Trstu raspravu o Kastvu u zasebnoj knjižici, pisac domeće na kraju i ovakvu napomenu:

„Sada se hrvatske knjige navadno pišu na iekavski izgovor, tako diete, Rieka, a u ovoj je knjigi pisano na ekavski način, dakle Reka, vreme itd. To je samo zato da bude laglje čitanje puku kojemu je knjižica namienjena, i gdje mnogi poteško beru slova.“¹⁰

⁸ Iva Lukežić: Govori Klane i Studene, Libellus, Crikvenica, 1998.

⁹ M. Strčić: Istarska beseda i pobuna I, Istarska naklada, Pula, 1984., str. 48.

¹⁰ Isto, str. 243.

Uza sva ta nastojanja da ojača svijest istarskog puka o njegovu jeziku i pripadnosti hrvatskoj matici, Laginja je istodobno morao poraditi na tome da Istru što bolje predstavi ostatku Hrvatske. Iz takvih su pobuda nastale njegove Istarske priče koje su – kako je već rečeno – prvotno objavljene u Zagrebu i teško su mogle doprijeti do šireg čitateljskog kruga u Istri. Da je tako, može se suditi i po ovom odlomku iz jedne od njih:

„Naša je sramota, da se od ove strane ničim ne pomaže istarske Hrvate“, tuži se Laginja i nastavlja ne bez gorčine: „Da jedan gospodičić zagrebački samo jedan put na godinu konja poigra po kojem istarskom selu, pak da hrvatski govori (njemački može i tako kod kuće), već bi to podignulo onaj puk, jer bi vidio, da i gospoda progovaraju njegovim jezikom.“¹¹

Priče su zanimljive i s jezične strane. Ponajprije, i počinju i završavaju piščevim jezičnim razmatranjima. U prvoj priči Laginja najprije spominje ljepotu Voloskog, za koje tvrdi da bi se trebalo zvati Volovsko, i odmah zatim raspravlja o podrijetlu toga toponima,¹² a u zadnjoj govori o Cresu na kojemu sam nije bio, već mu je o njemu „kazivao mlad prijatelj od tamo rodom“. Usputno valja reći da je taj mladi prijatelj s Cresa jamačno bio književnik Ante Tentor, koji je i sam u isto vrijeme kad i Laginja objavljivao crtice o svom zavičaju također u Šenoinu Viencu. Na kraju Laginja zaključuje:

„Kako je vidjeti iz nekih primjera, građani creski su cekavci, a izvan grada čekavci.“ I dodaje, s jasnom aluzijom na tadašnje društvene prilike: „Da to zna neki učenjak u Beču, sigurno bi nas nadario još jednom drugom narodnosti.“¹³

Riječ je o tome da se središnja austrijska vlast u drugoj polovici devetnaestog stoljeća često opirala uvođenju hrvatskog jezika u službenu uporabu u Istri, uz talijanski, tobože stoga što istarski Hrvati nemaju jedan jezik već se služe veoma različitim govorima.

Osim toga, Laginja dosta sigurno za ono doba poznaje istarski jezični mozaik, i to njegov hrvatski i talijanski dio. U trinaestoj priči on spominje „dva glavna plemena“: hrvatsko i talijansko i najprije govori o talijanskom:

„Talijani nisu svi jednoga koriena... Mnogi su čisti Mlečići... mnogi su valjda starosjedioci, osobito stanovnici Vodnjana (Dignano) i Bala (Valle)... Pribrojimo... i Rumunje istarske k tomu plemenu. Rumunji (Vlahi, Vlasi, Čiči kako jih naš puk zove) još govore tim jezikom samo na dvih mjestih: na čičkoj visini u Žejanah i izpod Učke u Šušnjevići.“¹⁴

¹¹ Vienac, 4. /1880., str. 57. – 58.

¹² Usp. I. Zoričić: Što se sve krije u imenu Volosko, Tragom jezičnih nedoumica, Zavičajna naklada „Žakan Juri“, Pula, 2004., str. 193.

¹³ Vienac, 7. /1880., str. 107.

¹⁴ Vienac, 4. /1880., str. 57.

U vrijeme kada je naša dijalektologija bila istom u začetcima, tridesetak godina prije Josipa Ribarića i skoro pedesetak prije Mačekkog, Laginja ovako sudi o hrvatskim govorima u Istri:

„Ako ćeš drobno dieliti, tri su grane Hrvata u Istri... povrh Kastva na Trst, pak preko Buzešćine do nad Piran *kajkavci*; izpod njih do pod Žminj celom širinom Istre *čakavci*, a dolje k Puli *štokavci*.“¹⁵

Uza sve to u njegovim zapisima, napose u knjižici Kastav grad i občina i u Istarskim pričicama, ostalo je zabilježeno dosta toponomastičke građe. Tako, npr., doznajemo da se dijelovi grada Cresa zovu *Drevenik*, *Kovačine*, *Prekriž*, *Zazid*, *Veli dvor*, a da se jedan dio Pule, nastanjen pretežito hrvatskim življe, zvao *Croatia*. U nazivima područja oko većih istarskih gradova rabi dočetak *-šćina*, a ne *-ština*: *Kastavšćina*, *Labinšćina*, *Lovranšćina*, *Pazinšćina*, *Buzešćina*, *Puljšćina*, *Motovunšćina* itd. Tome valja pridružiti i razne narodne nazive kao što su *popečak*, *lopatica*, *klješte* (sprave za poticanje ognja na ognjištu) i dr. U pričicama su ostali zabilježeni dulji ili kraći primjeri raznih mjesnih govora, Cresa, Voloskog, Kastva.

Još je jedna jezična onodobna karakteristika u svim djelima, koja je čak ostala i u kasnijim izdanjima, jer o njoj ništa ne govori pravopis, već samo gramatika. To su stari množinski nastavci. Evo nešto primjera iz Istarskih pričica:

dativ množine	lokativ množine	instrumental množine
... to glavno je našim <i>seljakom</i> ; samo <i>Lovrancem</i> nije na čast da više goje talijanski negoli svoj hrvatski jezik; pomoć ubogim <i>učenikom Istranom</i> ; i <i>našimi misli</i> popuniti...	... na <i>visokih stubah</i> ; u <i>mnogih mjestih</i> ; po <i>svih zakonih</i> ; u <i>suknenih bičvah i koretih</i> ; to je sve <i>Bogu u rukuh</i> ; u <i>naših kućah</i> ; u <i>naših selih</i> ; na <i>kvarnerskih otocih</i> , na <i>vaših dobrih djelih</i> sa visokim skalovjem ili <i>stenami</i> ; sa starijim <i>žiteljih</i> , puk <i>svojimi žuljevi</i> ; pred <i>ljudmi</i> ...

Po običajima onoga vremena tu je pridjev *puljski*: polje *puljsko*, u *puljskoj* okolici; zatim 3. osoba množine prezenta glagola *živjeti* u liku *živu*: tamo *živu*; pa imenica *doba* kad znači vrijeme u ženskom rodu: od grčke *dobe*, u neku *dobu* godine, stariji naziv *Oglaj* za Akvileju i dr.

Međutim, godine 1890. – istom na pragu četrdesete godine života – Matko Laginja otvara samostalan odvjetački ured u Puli i od tada napušta književni i istraživački rad, te se posve okreće drugom području: praktičnom političkom radu i svestranom pomoći narodu, u čemu je već bio postigao lijepih rezultata. Piše žalbe, molbe, isti-

¹⁵ Isto, str. 58.

če se svojim zastupničkim govorima, sudjeluje u osnivanju gospodarskih zadruga, čitaonica, osniva tiskaru, pokreće listove i sl.

U najkraćem, Matko je Laginja u svim svojim radovima iskazao živo zanimanje za jezik, točnije za hrvatski jezik u Istri, ali u širem kulturnom i društvenom okviru. Polazeći od samih temelja jezične kulture, poradio je i perom i djelom na buđenju zatomljene svijesti u najširim narodnim slojevima o vlastitom jeziku i identitetu. Putovao je po različitim krajevima, osluškiavao i bilježio živi govor i poticao je druge da to isto čine i oni. Naslućivao je kakva je uloga jezika u književnom djelu i svjedočio da pojam hrvatski jezik uključuje ne samo književni jezik, već i njegove narodne govore. Na taj je način pripremao tlo za mlađe naraštaje (Matu Balotu, Zvanu Črnju i dr.) i njihove istraživačke i stvaralačke ostvaraje.

Sažetak

Ivan Zoričić, Filozofski fakultet u Puli
UDK 811.163.42-26(091), izvorni znanstveni rad
primljen 7. rujna 2007., prihvaćen za tisak 8. veljače 2008.

Matko Laginja und die kroatische Sprache in Istrien

Obwohl Matko Laginja der Ausbildung nach kein Sprachwissenschaftler, sondern Rechtsanwalt, über alles bedeutender Politiker und Anhänger der kroatischen nationalen Wiedergeburtbewegung in Istrien und danach auch Schriftsteller (Erzähler, Komödienschreiber, Dichter) und Rechtswissenschaftler war, lässt sich trotzdem die Geschichte und Entwicklung der kroatischen Sprache auf dem Gebiet Istriens im zwanzigsten Jahrhundert ohne Laginjas gesamten öffentlichen Arbeitsbereich nicht vortrefflich und im Ganzen verstehen. In dieser Arbeit werden deshalb die Laginjas Ansichten über die Rolle der kroatischen Sprache vom volkstümlichen Leben, in Verbindung zwischen der Standardsprache und der tschakawischen Mundart, sowie die Ansichten der Sprache zum Literaturwerk dargelegt. Auf den von Laginja und deren Zeitgenossen erzielten Gedanken und Verwirklichungen wird der jüngere Nachwuchs, vor allem Mate Balota, Zvane Črnja und andere heranwachsen.